

УДК 37.016:808.1 (477.73)

ORCID iD 0000-0002-5538-5329

**РЕГІОНАЛЬНІ ТЕКСТИ МИКОЛАЇВЩИНИ
ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ НАСКРІЗНОЇ ЛІНІЇ «ГРОМАДЯНСЬКА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ**

Дарія Лукьяненко

Проблема становлення відповідального громадянина своєї держави є актуальною для всього світу й України зокрема. Тому питання громадянськості, патріотизму та стійкої національної позиції є наскрізною лінією кожного предмета, який опановують здобувачі загальної середньої освіти. Не винятком є і предмет «Українська література», зокрема така змістова складова навчального матеріалу, як літературна рідного краю. Саме на матеріалі регіональних текстів Миколаївської області продемонстровано можливості реалізації наскрізної лінії «Громадянська відповідальність», а також соціальної і громадянської компетентностей. Доведено, що сучасна українська література є не лише засобом формування компетентного читача, а й формування відповідального члена громади й суспільства, здатного до розуміння значущості національної домінанти, ініціативності, закоріненої в культурні традиції й вектори розбудови держави.

Ключові слова: громадянська відповідальність; ключові компетентності; наскрізні лінії; регіональний текст; література рідного краю.

**REGIONAL TEXTS OF MYKOLAYIV REGION
AS A MEANS OF IMPLEMENTING THE CIVIL RESPONSIBILITY CROSS-
CUTTING LINE IN THE LESSONS OF LITERATURE**

Daria Lukyanenko

Building a European democratic space requires individuals capable of national identity, a stable, civic stance. Therefore, the issue of the formation of such personalities among students today is an important area of the educational process in general. It is known that the program of each subject provides four cross-cutting lines, one of which is civil responsibility, which involves the formation of a responsible member of the society capable of understanding the principles and mechanisms of its functioning, as well as the importance of the national initiative, the ability to be responsible for their own lives and actions. The list of key competencies is social and civic. The latter is the basis for the formation of civic responsibility. When preparing for a modern lesson, in particular Ukrainian literature, the requirements of a competent approach need to be taken into account. The possibilities of realization of them are proposed to be considered on the example of the regional literary and artistic texts of the young poet Sashka Obriya (the real name is Alexander Kucherenko). It is shown that the author of this work represents Mykolayiv oblast throughout Ukraine. Since September 2017 he lives in Kyiv and publishes his poetry collections there. It is stressed that his poems can be a material for conducting lessons of the native land literature in the upper classes, especially for the organization of the collective activities - working in groups on the creation of projects, the organization of mini-studies, literary and linguistic observations, etc., which is one of the most important requirements for the implementation cross-cutting line «Civil Responsibility». Conclusions are drawn that collective work is an effective means of forming the ability to choose the optimal solution for the task in order to satisfy both the personal and the interests of other members of the society.

Keywords: civil responsibility; key competences; cross-cutting lines; regional text; literature of the native land.

Постановка проблеми. Соціальні й громадянські цінності в сучасному глобалізованому просторі набувають вагомого значення, зважаючи на світові тенденції й трансформації в українському суспільстві. Домінантна роль у становленні свідомого громадянина України відведена освітньому процесу, адже лінія «Громадянська відповідальність» є наскрізною; соціальна й громадянська компетентності є ключовими, а значить їх необхідно формувати на уроках кожного предмета, зокрема української літератури.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемі формування громадянської відповідальності в освітньому процесі свої наукові студії присвятили Є. Мануйлов [1], О. Фурман [2] та інші дослідники.

Автори збірника вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів М. Рафальська, О. Боярчук, Н. Герасим пропонують трирівневий підхід до реалізації названих компетентностей [3]. На першому відбувається засвоєння знань про громадянську відповідальність, а саме: навчання «про українську літературу як свідчення високої духовної та цивілізаційної розвиненості українського народу, невіддільну складову його національної культури, потужний заряд духовної енергії; загальнолюдські й національні цінності, що базуються на засадах гуманізму й демократії та передаються від покоління до покоління; людину як найбільшу цінність цивілізованого суспільства; зміст та специфіку художніх творів, що сприяє розумінню літератури як потужного чинника світосприйняття та самоідентифікації в контексті індивідуального національного самоусвідомлення, самозбереження й самоствердження» [3, с. 22]. Завдання другого рівня спрямовані на розвиток розуміння й особистого ставлення до громадянської відповідальності, що допоможуть здобува-

чу освіти відчутти свою значущість як члена спільноти, зрозуміти важливість активної громадянської позиції та вміння брати на себе відповідальність, усвідомити цінність людської гідності. Другий рівень також передбачає розвиток умінь обґрунтовувати й доводити власну думку, поважати різні погляди, ідеї, вірування. На третьому – практичному – рівні формування громадянської і соціальної компетентностей передбачено «наведення прикладів з художніх творів, де герої проявляють активну громадянську позицію, висловлення ставлення до порушених проблем та використання досвіду читацької діяльності для розв'язання життєвих проблем (особистих / громадських / соціальних тощо)» [3, с. 22].

У своїй розвідці також спираємося на визначення мети наскрізної лінії «Громадянська відповідальність» у програмі «Українська література» (10–11 класи. Рівень стандарту), а саме: «формування відповідальних членів громади й суспільства, які розуміють принципи й механізми його функціонування, а також важливість національної ініціативи; ґрунтується у своїй діяльності на культурних традиціях і векторах розвитку держави» [4, с. 6]. Важливим є й розуміння компетентнісного аспекту громадянської і соціальної складових уроку літератури. Так, здобувач освіти повинен уміти «толерантно відстоювати власну позицію в дискусії; розрізняти маніпулятивні технології і протистояти їм; аргументовано й грамотно висловлювати власну думку щодо суспільно-політичних питань; уникати дискримінації інших у процесі спілкування; критично оцінювати тексти соціально-політичного змісту» [4, с. 5]. З-поміж ставлень названої компетентності автори програми визначили такі, як: повага до різних поглядів, ідей, вірувань; здатність співчувати, довіряти й викликати довіру; поцінування людської гідності; повага до закону та правових норм; утвердження права кожного на власну думку [4, с. 5]. Для

успішної реалізації названих компонентів сучасного уроку необхідно дібрати якісні тексти, які можна вибрати з-поміж актуальних творів письменників, зокрема свого регіону. Традиційне визначення «література рідного краю» вважаємо за доцільне замінити на «регіональні тексти», зважаючи на те, що останнє є більш широким. Підхід до позиціонування текстів за літературно-географічним критерієм, по-перше, дозволяє відкрити певний регіон для представників інших через тематику, особливості мови; по-друге, на момент вивчення того чи того тексту автор через об'єктивні причини може мешкати в іншому регіоні.

Тому за мету статті визначаємо з'ясування можливостей використання регіональних літературно-художніх текстів Миколаївщини для формування громадянської компетентності здобувачів освіти 10–11 класів на уроках української літератури.

Виклад основного матеріалу. Одним із сучасних авторів, у чиїх художніх текстах громадянськість і виразна державницька позиція наскрізні, є Олександр Кучеренко, що публікує свої збірки під псевдонімом Сашко Обрій. Вихідець із Южноукраїнська, атомник за першим фахом. Сьогодні молодий поет мешкає в Києві, де опановує професію тележурналіста. Свою творчу діяльність розпочав у 2007 році, із 2015 є членом Національної спілки письменників України. За досить короткий відтинок часу має два видання оригінальних за змістом віршів, з-поміж яких є чимало цінних текстів для реалізації наскрізної лінії «Громадянська відповідальність».

Так, у вірші «Від Карпат до Камчатки» ключовою вважаємо тезу «Півпланети, ген-ген, по-українськи уже гомонить...» [5, с. 73]. Довести або спростувати твердження автора можна, створивши мапу поширення української мови у світі. Роль мови як чинника націєтворення Сашко Обрій визначає в таких рядках: «Українською скоро планета уся заговорить, / Над всіма височітиме гордо Шевченковий бюст». Суголосною є думка автора у вірші «Пригорнувшись душею до рідного слова»: «Обійму ледь

руками – воно (слово – Д. Л.) чималеньке / І тверде, наче сталь, – в нім Шевченко і Стус. / В нім Малишка «Рушник...» і палкий Симоненко... / Обійму і ніколи його не зречусь!» [5, с. 65]. Отже, названі вірші рекомендуємо вивчати на одному уроці або давати для самостійного прочитання вдома з метою глибшого розуміння значення мови для збереження нацією своєї державності, а також визначення ролі майстрів слова, зокрема поетичного, для її становлення й розвитку.

Варто зазначити, що постать Василя Симоненка поет осмислює і в іншому вірші – «Велетень серця» [5, с. 63]. 2015 року О. Кучеренко став лауреатом Усеукраїнської премії імені Василя Симоненка в номінації «За найкращу першу поетичну збірку». Із 2012 року цією премією відзначають «молоді таланти для заохочення професійних і непрофесійних літераторів до творчих пошуків у галузі літератури, до написання високохудожніх літературних творів громадянського звучання, спрямованих на побудову незалежної демократичної України» [6]. З огляду на викладене одним з аспектів вивчення поетичного доробку Сашка Обрія є компаративне дослідження з провідними мотивами поезії В. Симоненка.

Цікавою для обговорення є назва другої збірки Сашка Кучеренка «І.ДЕ.Я» (2016 рік). Використання графона, тобто навмисного порушення орфографічної норми задля надання певної стилістичної форми, спонукає до розмислів над змістовим наповненням збірки, упорядкованої за такими розділами: «Насіння», «Дерево», «Яблуко». Отже, зі старшокласниками варто обговорити символіку кожної назви; місце автора в цій структурі, його творчий задум, тобто визначити головну «І.ДЕ.Ю» аналізованого видання. Доцільно виконати вправу «Сила квітів». Інструкція до виконання така: «1. Поясніть, що для того, щоб почуватися повноцінною особистістю, необхідно задовольнити певні потреби. Наприклад, щоб вижити, людині потрібна їжа і вода, сон і повітря, щоб дихати. Для нас також важлива безпека та міцне здоров'я.

Ми також прагнемо дружніх і сімейних стосунків. Нам необхідно відчувати себе гідними, почуватися потрібними іншим людям і знати, що ми можемо самореалізуватися. 2. Скажіть учасникам, що кожен із них повинен намалювати квітку і представити її, зазначивши власні потреби. Квітка повинна мати сім пелюсток: основні потреби; особиста безпека; здоров'я; дружба; сім'я; гідність; дозвілля. За допомогою розміру пелюсток учасникам необхідно відобразити, наскільки важливою є для них кожна з семи потреб на сьогодні в житті. 3. Роздайте папір, ручки і кольорові маркери та попросіть кожну дитину намалювати свою особисту квітку на середині паперу, залишаючи порожнє місце навколо. Поясніть, що не існує правильних або неправильних, добрих чи поганих «відповідей»; квітка в кожного буде унікальною (5 хв.). 4. Тепер попросіть учнів та учениць подумати, які умови необхідно створити для того, щоб вони процвітали і були повноцінними людьми. Попросіть учасників намалювати листя навколо квітки та вказати на ньому необхідні умови і написати ключові слова.

Відведіть 5 хвилин на це. 5. Попросіть учасників розвісити свої роботи на стіні, щоб зробити виставку. 6. Ознайомтеся з «експонатами» виставки (3–5 хвилин). 7. Обговоріть найцікавіші квітки, визначте, чи є однакові» [3, с. 27]. Ще одним етапом з'ясування «сили квітів» може бути створення квітки цінностей Сашка Обрія, яку можна «виростити», проаналізувавши назви поетичних творів збірки «І.ДЕ.Я» або проаналізувавши по 2–3 тексти з кожного розділу.

Для загального аналізу названої вище збірки можна застосувати такий прийом розвитку критичного мислення, як колесо понять (концептуальне колесо). Здобувачам освіти пропонують дібрати синоніми, асоціації до слова, вписаного в центр, і вписати їх у сектори. Обов'язковою умовою реалізації цього прийому є побудова асоціативного або синонімічного рядів на основі текстів О. Кучеренка (Рис. 1).

Кожен елемент створеного колеса вважаємо окремим концептом як індивідуально авторським втіленням певного образу, що охоплює як логічний, так й

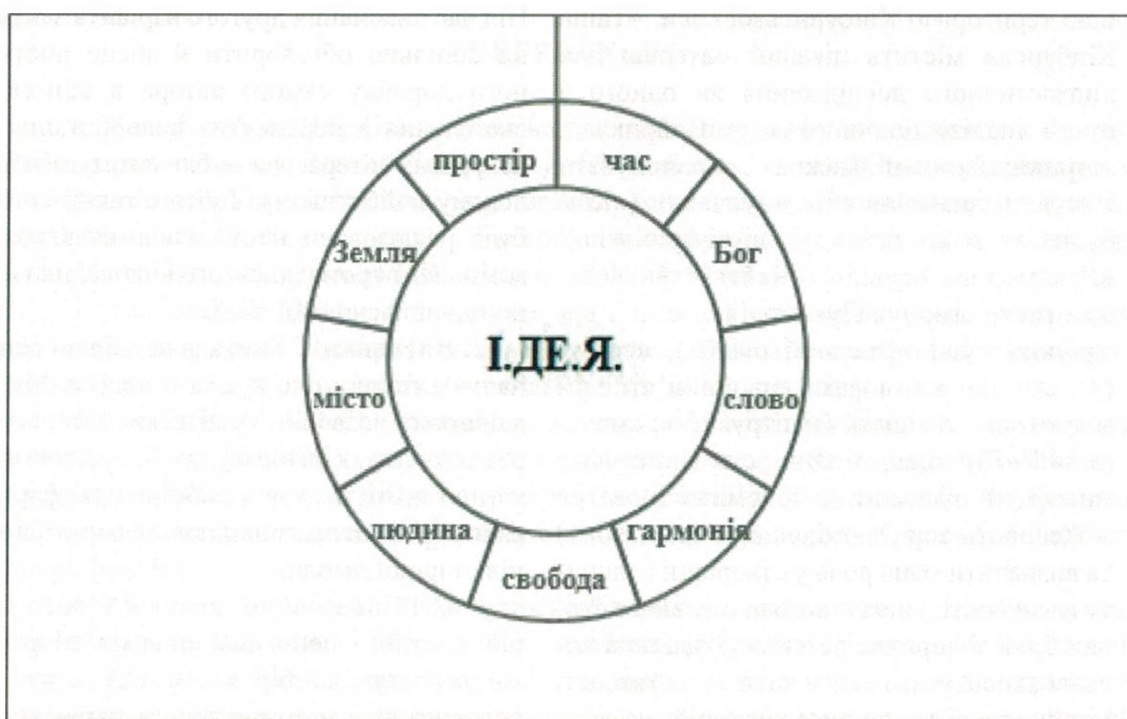

Рис. 1. Концептуальне колесо «І.ДЕ.Я» Сашка Обрія

емоційний аспекти. Тому необхідним є доповнення визначених складників цитатним матеріалом. Наприклад, концепт «людина» варто розглянути на прикладі поетичного тексту «Я не вірю в людей». Так, автор міркує над сутністю людини, над її внутрішнім світом і його відображенням у світі зовнішньому: «Але те, що я бачу навколо, ба навіть, навколо – / є, без сумніву, мною, / моїм нутряним відображенням. / Я творю власний світ із автобусів, роботів з мавками / і дивлюся на них, як творець – / заворожено, вражено...» [7, с. 50]. Логічним є висновок Сашка Обрія: «Часом, навіть корисно на думці себе підловити: / “Я не вірю в людей. / А чи в мене / вони / вірять?..”» [7, с. 51]. Отже, низку роздумів можна продовжити такими запитаннями: 1) у що вірить людина ХХІ століття? 2) чи вірять люди цифрової епохи один в одного? 3) що може спричинити втрату віри? і под.

Власне тема патріотизму реалізована автором у таких віршах, як «Я – Україна» [5, с. 64], «Таїна Кінбурна» [7, с. 9]. Сашкові Обрію вдалося виписати оригінальний образ України й малої батьківщини – південного краю, репрезентованого заповідною територією Кінбурнської коси. «Таїна Кінбурна» містить цікавий матеріал для лінгвістичного дослідження як одного з етапів аналізу ліричного твору. Наприклад, старшокласникам можна запропонувати з'ясувати значення слів «нунчаки» («Кінбурн, як воїн, розкидає лікті-нунчаки»), «Лукомор'я», «сувій» («Чайок схвильований гвалт огорнув Лукомор'я: / птахи вичитують суші прадавній сувій»), «сонм» («...сховали в коморах / сивої пам'яті сонми походів та війн»), «пантрувати», «мольфар» («Літ швидкоплинність пантрують мольфари крислаті»), «люмінесціювати» («Жевріють зорі, люмінесціює планктон») та визначити їхню роль у створенні колориту місцевості, унікального авторського стилю. Така колоритна лексика дозволила поетові акцентувати увагу читачів на тягlostі історичної й культурної традицій, на важливості збереження надбань попередніх поколінь і їхнього плекання в майбутньому.

«Паралельні виміри» О. Кучеренка продовжують тему осмислення міжпоколінневих зв'язків. Швидкоплинність часу автор розкриває через образ потяга: «Час летить, як звір голодний. / Динозаври вимерли. / Мчать у потязі «Сьогодні» / паралельні виміри. / П'ять зупинок промайнули, / як болючі шершні. / В «голові» – вагон «Минуле». / У «хвості» – «Теперішнє» [7, с. 110]. Водночас у цьому вірші порушено й проблему пам'яті поколінь. Тому під час аналізу названого твору слушним видається створення хронологічної стрічки часу (за допомогою онлайн-ресурсів), на якій потрібно розмістити ключові події в історії України. Хронологічні межі встановлює або вчитель, або учні самостійно роблять такий вибір. За допомогою традиційних засобів – канцтоварів – можна виготовити лепбук (інтерактивну тематичну книгу) «Потяг пам'яті», у «вагонах» якого буде реалізовано запропоноване вище завдання. Іншим варіантом змісту такого виду роботи може стати розміщення у «вагонах» знакових постатей української культури, серед яких можуть бути і представники родини учня, що готує запропоноване завдання. Під час виконання другого варіанта завдання доцільно обговорити й місце поетичного доробку самого автора в контексті сьогодення й перспектив використання їх на уроках літератури в близькому або далекому майбутньому. Тобто в такий спосіб буде реалізовано національно-культурний компонент громадянського виховання і відповідної наскрізної лінії.

Висновки. Отже, вдало дібрані регіональні літературно-художні тексти Миколаївщини дозволять учителеві літератури реалізувати як літературну – предметну – компетентність, так і забезпечать формування громадянської відповідальності в учнів старшої школи.

Свій поетичний доробок Сашко Обрій постійно поповнює новими творами, тому наступна збірка «Бусол», про публікацію якої вже заявлено в окремих інтернет-джерелах, може стати матеріалом для подальших досліджень можливостей

реалізації наскрізної лінії «Громадянська тератури. відповідальність» на уроках української лі-

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мануйлов Є. М. Громадянська відповідальність особистості як атрибутивний феномен правового суспільства / Є. М. Мануйлов, Ю. Ю. Калиновський // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2015. – № 2. – С. 113–129. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2015_2_14
2. Фурман О. Громадянська відповідальність особистості як предмет психологічного дослідження / О. Фурман // Психологія і суспільство. – 2015. – № 1. – С. 65–91. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2015_1_9
3. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5–9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. – Київ, 2017. – 136 с.
4. Українська література : програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи (рівень стандарту) / Мовчан Р. В., Молочко С. І., Дроздовський Д. І., Коваленко Л. Т., Фасоля А. М., Цимбалюк В. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
5. Кучеренко О. (Обрій) Абетка юності. Поезія / Олександр Кучеренко. – Київ : Український пріоритет, 2015. – 168 с.
6. Всеукраїнська літературна премія імені Василя Симоненка : Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/32UeZ>
7. Обрій С. І. ДЕ. Я. / Сашко Обрій. – К. : «Видавництво Сергія Пантюка», 2016. – 160 с.

REFERENCES

1. Manujlov Ye. (2015). Gromadyans`ka vidpovidal`nist` osoby`stosti yak atributyvny`j fenomen pravovogo suspil`stva [Civil liability of the individual as an attributive phenomenon of the legal society]. Visny`k Nacional`nogo universy`tetu «Yurydy`chna akademiya Ukrayiny` imeni Yaroslava Mudrogo». Seriya : Filosofiya, filosofiya prava, politologiya, sociologiya. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2015_2_14 (ukr).
2. Furman O. (2015). Gromadyans`ka vidpovidal`nist` osoby`stosti yak predmet psy`xologichnogo doslidzhennya [Civil liability of the individual as a subject of psychological research]. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2015_1_9 (ukr).
3. Rafal`s`ka M. (2017). Gromadyans`ka vidpovidal`nist` : 80 vprav dlya formuvannya gromadyans`koyi ta social`noyi kompetentnostej pid chas vy`vchennya rizny`x shkil`ny`x predmetiv. 5-9 klas. Posibny`k dlya vchy`telya [Civil Liability: 80 exercises for the formation of civic and social competences in the study of different school subjects. Grades 5-9. Teacher`s guide]. K. (ukr).
4. Movchan R. V. (2017). Ukrayins`ka literatura : programa dlya zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv. 10–11 klasy` (riven` standartu) [Ukrainian Literature: A Program for General Educational Institutions. Grades 10-11 (standard level)]. – Available at : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (ukr).
5. Kucherenko O. (Obrij) (2015). Abetka yunosti. Poeziya [Alphabet of youth. Poetry].

К. : Ukrayins`ky`j priory`tet (ukr).

6. Vseukrayins`ka literaturna premiya imeni Vasy`lya Sy`monenka [Vasyl Symonenko All-Ukrainian Literary Prize]. – Available at : <https://cutt.ly/32UeZ> (ukr).

7. Obrij S. (2016). I. DE. Ya. [And where i am]. K.: «Vy`davny`cztvo Sergiya Pantyuka» (ukr).